

УДК 343

І. В. Ліченко
здобувач*Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПРАТ «ВНЗ «Міжрегіональної Академії управління персоналом»***ТИПОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА УКРАЇНСЬКОМУ СТРАХОВОМУ РИНКУ**

Постановка проблеми. Злочини у сфері страхування за українським законодавством не виділяються в спеціальний склад злочину, і відповідальність за них настає здебільшого за ст. ст. 190, 191 КК України. В той же час, існуючі протиправні механізми дозволяють привласнювати кошти державних установ та організацій у особливо великих обсягах, що потребує детального вивчення питання відповідальності за вказані злочини.

На сучасному фінансовому ринку України страхові компанії відіграють одну з провідних ролей, оскільки є об'єктом великих капіталовкладень в ході своєї підприємницької діяльності. Поряд з цим, широке коло можливостей у договірних відносинах, кількість їх учасників (резидентів і нерезидентів) та недосконале законодавство утворює сприятливу сферу для фінансових зловживань.

Особливу увагу слід звернути на процеси перестраховання. Згідно зі ст. 12 Закону України «Про страхування», перестраховання – страхування одним страховиком на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика резидента або нерезидента [1]. Роль ринку перестраховання в Україні є вагомим і поступово зростає.

Зважаючи на економічну кризу та військові конфлікти, страховий ринок потребує гарантій безпеки, а перестраховання є одним з дієвих методів в цій частині та дозволяє залучення додаткового капіталу, що може бути використаний для забезпечення страхових ризиків.

В той же час, процеси перестраховання залишаються не достатньо дослідженими. Потребує вивчення питання одночасного надання страховими компаніями послуг страхування і перестраховання та можливо розділення цих функцій, що удосконалив контроль та процеси реєстрації страхових договорів. Також слід розглянути посилення відповідальності за вчинені порушення зі значною шкодою державним інтересам.

Разом з тим, беручи до уваги триваючу, згідно з Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» [2], Операцію об'єднаних сил стає зрозумілим, що не вирішено питання щодо можливості та критеріїв перестраховання в Російській Федерації. Поряд з цим,

зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента» [3], яка діє з 04.02.2004р. вносилися останній раз у 2012 році до початку військового конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам правопорушень в сфері страхування та відповідальності за них присвячені праці багатьох кримінологів. Так, Галагуза М.Ф. та Ларичев В.Д. досліджують вітчизняний та закордонний досвід запобігання, виявлення і розслідування правопорушень у сфері страхування. Кримінально-правові та кримінологічні проблеми шахрайства у сфері страхування, а також окремі аспекти кваліфікації даного правопорушення висвітлені у наукових працях Ю.М. Бикова, О.Г. Кибальника, Н.О. Лопашенко [4].

Проблемі шахрайських махінацій у страхуванні присвячені наукові праці таких вчених, як Л.В. Андрущенко, А.І. Алгазін, А. Ахмедов, О.І. Барановський, А.М. Єрмошенко, Т. Радіонова, С. Тарасенко, В.В. Маковецька, О.Й. Жабинець, В.Л. Пластун, О.М. Тербус та ін. Практичні дослідження проблеми боротьби зі страховим шахрайством та методичні рекомендації щодо протидії даному явищу містяться в офіційних виданнях бюро розслідувань страхових випадків, асоціацій та організацій боротьби проти страхового шахрайства, інших державних організацій та недержавних об'єднань страховиків у різних країнах [5].

Визнаючи наукові досягнення учених та їх вагомим роль у розвиток страхування, слід зауважити, що український ринок страхування та нормативно-правова база, що забезпечує його функціонування потребують додаткового вивчення та удосконалення.

З огляду на викладене мета статті полягає у розгляді виявлених правоохоронними органами України у сфері економічної безпеки типових правопорушень в страхуванні, визначенні причин та механізмів, які їм сприяють та розробленні пропозицій для їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на практичний досвід правоохоронних органів у сфері економічної безпеки слід виділити найбільш характерні (типові) протиправні механізми у страхуванні та їх ознаки, що розглядаються нижче.

Виведення грошових коштів за кордон та їх привласнення через перестраховання

Протягом 2017–2019 рр. широке розповсюдження мали протиправні механізми перестраховання з метою виведення грошових коштів підприємств реального сектору економіки (в тому числі державних та комунальних підприємств України) за кордон та їх привласнення.

Так, за попередньо досягнутою домовленістю між учасниками, укладалися договори страхування, настання страхових випадків за якими неможливе (наприклад: падіння літака у визначену будівлю, пожежа у приміщенні обладнаному сучасною протипожежною системою тощо), а в подальшому ці ризики перестраховувалися у підконтрольних страхових компаніях, більшість з яких за кордоном. Після цього отримані кошти переказувались на рахунки підприємств з ознаками фіктивності та обготівковувались, а кошти розподілялись між учасниками схеми.

Зокрема, цей механізм дозволяє привласнювати кошти держпідприємств та уникати оподаткування приватним підприємствам.

Водночас, з метою приховування перестраховання ризиків у закордонних перестраховиків, вказані вітчизняні страхові компанії звітуються до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України недостовірними даними про розмір перестрахових платежів, а також про перелік своїх перестраховиків.

Поряд з цим, страхові резерви зазначених компаній сформовані в порушення діючих нормативів достатності та диверсифікованості активів (наприклад, формування резервів на рахунках банків за формальними депозитними договорами або нікчемними цінними паперами).

До того ж, кошти отримані на території України фактично скеровані та акумулюються на розрахункових рахунках іноземних страхових компаній відкритих у банківських установах іноземних країн.

Обготівкування грошових коштів шляхом придбання «сміттєвих» цінних паперів

Посадовими особами страхових компаній останнім часом запроваджуються механізми із переведення безготівкових коштів у готівку, шляхом проведення фінансових операцій з ознаками удаваності.

Зокрема, поширеними залишаються схеми виведення коштів страхувальників з рахунків страховиків нібито з метою отримання останніми інвестиційного доходу, під виглядом придбання цінних паперів, які в дійсності є нерентабельними, тобто «сміттєвими» (коли страховиками придбаваються певні цінні папери за значні суми коштів, але в дійсності на ринку їх вартість оцінюється у копійки або взагалі не вартує нічого).

Так, нібито розраховуючи на отримання доходу, страховики придбавають цінні папери. Але одержання цього доходу не можливе, оскільки цінні папери завідомо придбані за завищеною вартістю і у дійсності не мають вагової цінності на ринку та випущені в обіг компанією з ознаками фіктивності.

Довідково: Генеральною прокуратурою спільно з Департаментом захисту економіки Нацполіції у жовтні 2017 року були арештовані «сміттєві» цінні папери внесені в якості страхових резервів або придбані нібито з метою інвестиційного доходу на загальну суму понад 40 млрд. грн. [6].

Надалі, службові особи підприємства з ознаками фіктивності, отримані в ході продажу цінних паперів грошові кошти, переказують на рахунки підконтрольних суб'єктів підприємницької діяльності, де їх обготівковують та розподіляють між учасниками схеми.

Ухилення від оподаткування

Компанії-замовники (страхувальники) протиправних послуг з метою отримання готівкових коштів та збільшення своєї затратної частини при сплаті податку на прибуток, укладають формальні угоди зі страховиком щодо страхування вантажів, перевезень, основних засобів тощо, які фактично не потребують страхування, перераховуючи грошові кошти на рахунки страховика під виглядом страхових платежів. Тим часом, в більшості випадків тарифи не відповідають ринку послуг та встановленим нормативам.

Так, страхова компанія укладає вказані вище формальні угоди зі страхування майна, отримує за них визначені для обготівкування грошові кошти та в подальшому вказані кошти, з рахунків страховика за удаваними договорами про надання послуг переказуються на рахунки підконтрольних компаній, де обготівковуються та розподіляються.

Обготівкування через фізичних осіб-підприємців (ФОП)

Виведення та обготівкування грошових коштів страхувальників з рахунків страховика може здійснюватися за допомогою підконтрольних посадовим особам страховика ФОП, через нібито надання останніми різних послуг страховій компанії, наприклад, консультаційних та маркетингових досліджень і, зокрема, послуг страхових агентів.

Так, відповідно до даних з банківських рахунків страховою компанією проводяться виплати фізичним особам-підприємцям, які надавали посередницькі послуги страхових агентів. Надалі з'ясовується, що більшість ФОП є родичами або знайомими штатних працівників страховика та зареєстровані у якості ФОП безпосередньо у період укладання договорів з вищевказаними страхувальниками.

Також, під час аудиторської перевірки можна перевірити та встановити, що страхова компанія

мала чисельний кадровий склад та могла діяти за рахунок власних трудових ресурсів (здійснювати пошук клієнтів, проводити маркетингові дослідження, укласти договори страхування та виконувати інші послуги, які замовлялися у підконтрольних ФОП). Також, при перевірці реєстраційних даних фізичних осіб-підприємців можна встановити, що вони зареєстровані в одному місті (наприклад, у Києві), в той час, коли вказані вище договори страхування уклалися по всій території України.

Таким чином, залучення фізичних осіб-підприємців для пошуку клієнтів та укладання договорів страхування, в компаній з великим кадровим складом є економічно недоцільним, використовується як механізм заниження страховою компанією податку на прибуток (враховуючи менші ставки оподаткування доходу ФОП), а також як формально законний спосіб обгортівкування коштів для подальшого використання у корупційних схемах з метою уникнення перевірок контролюючих органів.

Факторинг

Предметом договору факторингу може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога) [7].

В ході процесів банкрутства та ліквідації страхових компаній діє протиправна схема з укладання договорів факторингу, яка полягає у введенні в оману страхувальників та привласнення державних коштів, які видаються у якості компенсацій.

Так, в ході процедури банкрутства страхова компанія продає іншому суб'єкту підприємницької діяльності (СПД) право вимоги за страховими договорами, де наступили страхові випадки.

Після цього, вказаний СПД із застосуванням морального тиску, обману тощо, переконує страхувальника за вказаними договорами, що у зв'язку із ліквідацією страхової компанії останньому можуть не виплатити зі страхової суми жодних коштів. Натомість, СПД обіцяє йому негайну виплату певного проценту від страхової суми (в залежності від виду страхового випадку), на що більшість страхувальників погоджується.

В той же час, СПД отримує від Моторного (транспортного) страхового бюро України законодавчо визначену суму компенсації, яка є значно більшою від виплаченої страхувальнику суми.

Висновки. Таким чином, можна виділити наступні характерні ознаки вчинення правопорушень службовими особами страхової компанії:

1) перевищення об'ємів договорів перестраховування над укладеними на території України договорами страхування будь-якого типу;

2) від'ємна різниця у вартості цінних паперів на ринку та тією сумою, за яку їх придбала страхова компанія;

3) ознаки фіктивності у компаній-емітентів цінних паперів;

4) страхові тарифи не відповідають ринку послуг;

5) укладення страхових договорів, настання страхових ризиків за якими неможливе;

6) переказ грошових коштів з рахунків страхових компаній на рахунки підприємств з ознаками фіктивності для обгортівкування чи транзиту грошових коштів;

7) пов'язані особи (родинні зв'язки тощо) між посадовцями страхових компаній та їх контрагентами;

8) формування страхових резервів за рахунок «смітєвих» цінних паперів або за формальними депозитними договорами;

9) укладання страховиками договорів про співпрацю з ФОП, в той час як кадровий склад компанії дозволяє працювати самостійно;

10) укладання договорів факторингу безпосередньо перед банкрутством страхової компанії.

Враховуючи викладене, в процесі виявлення правопорушень у страхових відносинах слід приділяти особливу увагу аналізу статистичних показників та звітів про діяльність страхових компаній, в яких можуть міститися вищепирані ознаки. А також роботі з оперативними джерелами та своєчасному отриманню оперативно-вагомої інформації, яку після перевірки можливо використати як достатні дані для заведення оперативно-розшукової справи та проведення в рамках останньої оперативно-технічних заходів, які б дозволили отримати додаткові дані, а також доказову базу щодо вчинення кримінальних діянь.

В результаті встановлення вказаних ознак, можна дійти висновку про наявність інформації щодо вчинення кримінального правопорушення. Після проведення перевірки для попередження, виявлення і припинення правопорушення слід здійснити оцінку матеріалів, та в разі підтвердження ознак повідомити слідчого про виявлені факти в порядку ст. 214 КПК України і продовжити збір доказів в рамках кримінального провадження на виконання доручень слідчого.

Разом з тим, діюча нормативно-правова база в страховій галузі також потребує змін. З огляду на практику та думки фахівців, для унеможливлення вчинення правопорушень необхідно розмежувати компанії, що надають послуги страхування та перестраховування та, відповідно, створити нові контролюючі підрозділи, змінити порядок реєстрації договорів і навіть посилити відповідальність за страхові правопорушення у вигляді введення окремої статті в Кримінальному кодексі в разі завдання значної шкоди інтересам держави (привласнення, заволодіння бюджетними коштами тощо).

Також, необхідно вирішити питання щодо внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку та вимог щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика) нерезидента» відносно повної заборони страхування в РФ чи вироблення критеріїв, які б унеможливили потрапляння грошових коштів, переказаних в якості оплати за перестраховування у компанії, що фінансують збройні сили чи будь-які інші військові формування, установи, підприємства на території РФ.

Література

1. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР, стаття 12. URL: https://www.google.com.ua/amp/s/kodeksy.com.ua/amp/pro_strahuvannya/statja-12.htm.
2. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 р. № 2268-VII. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Закон_про_забезпечення_державного_суверенітету_України_над_тимчасово_окупованими_територіями_в_Донецькій_та_Луганській_областях.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку та вимог щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика) нерезидента» від 04.02.2004 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2004-p>.
4. Ажгужиев А.М. Правопорушення у сфері страхування. Вісник казахсько-російського міжнародного університету. 2016. URL: <https://articlekz.com/article/20526>.
5. Добрик Л.О. Виявлення і розкриття шахрайських схем у сфері страхування як невід'ємний елемент забезпечення економічної безпеки. Ефективна економіка. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4900>.
6. Правоохоронці наклали арешт на «сміттєві» цінні папери емітентів на суму 40 млрд грн. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1693747-pravookhorontsi-naklaly-aresht>.
7. Цивільний кодекс України, глава 73, стаття 1078. URL: <http://www.civilniy.org.ua/book5th/g73/default.htm>.

Анотація

Ліченко І. В. Типологія сучасних правопорушень на українському страховому ринку. – Стаття.

У статті досліджуються сучасні протиправні механізми, які діють на українському страховому ринку та дозволяють його учасникам незаконним шляхом отримувати доходи. Визначаються типові ознаки характерні процесам вчинення правопорушень, пропонуються шляхи їх попередження, виявлення, припинення та удосконалення відповідної нормативно-правової бази.

Ключові слова: страховий ринок, фінансовий ринок, страховики, страхувальники, перестраховування, страхові правопорушення, цінні папери, ФОП, страхові агенти, фіктивне підприємство, підконтрольні підприємства.

Аннотация

Личенко И. В. Типология современных правонарушений на украинском страховом рынке. – Статья.

В статье исследуются современные противоправные механизмы, которые действуют на украинском страховом рынке и позволяют его участникам незаконным путём получать доходы. Определяются типовые признаки характерные процессам совершения правонарушений, предлагаются пути их упреждения, выявления, прекращения и усовершенствования соответствующей нормативно-правовой базы.

Ключевые слова: страховой рынок, финансовый рынок, страховщики, страхователи, перестрахования, страховые правонарушения, ценные бумаги, ООО, страховые агенты, фиктивное предприятие, подконтрольные предприятия.

Summary

Lichenko I. V. Typology of modern offenses in the Ukrainian insurance market. – Article.

The article examines modern illegal mechanisms that operate in the Ukrainian insurance market and allow its participants to illegally receive income. The typical features characteristic of the processes of committing offenses are determined, the ways of their prevention, detection, termination and improvement of the corresponding normative-legal base are offered.

Key words: insurance market, financial market, insurers, insurors, reinsurance, insurance offenses, securities, sole proprietorships, insurance agents, fictitious enterprise, controlled enterprises.